

Adaptation of the narrative structure of the novel *The Lone Pomegranate Tree* with Greimas's narratology theory

Mohaddese Mazuri, PhD student of Arabic language and literature, Kashan University

Ali Najafi Ivaki^{*1}, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Kashan University, Iran.

Mohsen Seifi, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Kashan University, Iran

Received: 18-11-2023

Accepted: 09-03-2024

Introduction: A narrative consists of a sequential series of events whose crucial condition is the interconnectedness of these events. Narration begins with the history of humanity, and its antiquity is as old as mankind's discovery of literary innovations. The examination of narrations has been a subject of interest since ancient times and traces back to Aristotle's studies. One of the schools that delved into narratology in contemporary times is the Structuralist School, which aims to uncover the language of narration and the structure behind it. The first person to propose a structural analysis pattern for stories was Vladimir Propp. Following him, another structuralist named Greimas delved into the study of narration. Using his theory, it is possible to comprehensively examine the structure of a narrative. This article aims to adapt a descriptive-analytical method to compare the narrative structure of the novel *the lone pomegranate tree* with Greimas narratology theory.

Methodology: Greimas, seeks a generalizable overarching structure in all narratives, considering them all to be subject to a common structure despite their differences. In his analysis of stories, he focuses on the general narrative structure, narrative elements, propositions, and narrative chains.

Results and discussion: According to Greimas, all narratives have one of the two structures, either Contract-Violation-Punishment or absence of Contract-Existence. The novel *lone pomegranate tree* follows the first structure. The main character in this novel is Javad. His father owns a funeral home (where dead bodies get washed to become ready for burial), and washing the deceased is an inherited profession in their family. The father expects Javad to continue his occupation. This familial arrangement aligns with the contract of the Greimas theory. However, Javad has a passion for art and shows no inclination to the funeral home business. This contravenes the established familial agreement, coinciding with a violation as outlined in the Greimas theory. His father opposes his decision, resulting in a consequence that matches the concept of punishment in the theory.

In addition, the six elements that Greimas believes exist in all narratives can be found in this novel. The elements are as follows:

1. Character: In the discussed novel, the protagonist is Javad.
2. Goal: Javad's goal is to pursue studies in the field of arts.

¹- Corresponding Author Email: najafi.ivaki@yahoo.com

3. Receiver: The one who benefits from the actions of the story's character is Javad himself.
4. Driving force: Someone or something that propels the protagonist toward his goal, which, in this novel, is Javad's passion and feelings for art
5. Helper: Someone who assists the protagonist in achieving his goal, who, in this novel, are Javad's brother Amir, his mentor Raed, and his uncle
6. Opponent: The force that opposes the protagonist's goal, which is Javad's father and political and social conditions in Iraq

According to the Greimas theory, every narrative is composed of three propositions including:

- a) Descriptive proposition, which portrays the characteristics and situations of the protagonist. In this novel, Javad is depicted as an art enthusiast who opposes his father's profession, and he suffers from nightly nightmares. All these attributes find their place in the descriptive proposition.
- b) Cognitive proposition, which addresses the desires and beliefs of the protagonist. For example, Javad wishes to become a prominent artist in Iraq one day.
- c) Actional proposition, which includes all the actions of the protagonist. For instance, from childhood, Javad engages in designing everything and exerts great effort to become an artist.

According to the Greimas theory, the structure of a narrative consists of three narrative chains as follows:

1. The contractual chain: Creating a contract and breaking it are elements of this chain. In this novel, Javad makes a personal contract with himself to pursue a career in art and find a job aligned with his field. However, due to the political and social conditions in Iraq, he is forced to break this contract.
2. The executive chain: It pertains to actions and tasks that imply execution and a mission. All of Javad's efforts to achieve his goal are encompassed within this chain.
3. The disjunctive chain: According to the Greimas theory, all stories move from a negative situation to a positive one, or vice versa. This novel transitions from a positive situation to a negative one. At the beginning, Javad leads a peaceful life. However, throughout the story, his brother is killed, his father passes away, and, despite his efforts to become an artist, he fails to achieve his goal.

Conclusion: From the analysis of novel *the lone pomegranate tree*, a number of results are obtained. The overall plot of this novel is about contract violation punishment, and its narrative elements are six as follows:

1. Character: Javad
2. Goal: Pursuing studies in the field of art
3. Receiver: Javad himself
4. Sender: His passion and feelings towards art
5. Helper: Mentor Raed, Javad's brother, and his uncle
6. Opponent: Javad's father and the political and social conditions in Iraq

In this novel, the narrative propositions of the Greimas theory (cognitive, descriptive, and actional) are identifiable. The narrative chains of the theory (contractual, executive, and disjunctive) also exist in this novel.

Keywords: Narratology, Narrative structure, Greimas, Senan Antoun, *The Lone Pomegranate Tree*.

References:

- Ahmadi, B. (2021). *Text Structure and Interpretation* (22nd ed.). Tehran: Nashr-e Markaz. (In Persian)
- Anton, S. (2013). *Units: The lone Pomegranate Tree*. Beirut: Manshourat al-Jamal. (In Persian)
- Asharieh, R., & et al. (2017). "A Study of the Childhood Story of Moses in Surah Al-Qasas Based on the Greimas Narrative Model." *Religious Knowledge Research Journal*, 8(31), 181-203. doi:10.22054/RJQK.2018.29191.1641(In Persian)
- Haji-Aqababayi, M. R. (2019). *Narratology: Theory and Application*. Tehran: Mehrandish. (In Persian)
- Kenan, S. R. (2008). *Narrative Storytelling: Contemporary Poetics* (Translation by Abolfazl Hori). Tehran: Niloufar. (In Persian)
- Mohammadi, M. H., & Abbasi, A. (2002). *Samad: The Structure of a Myth*. Tehran: Chista. (In Persian)
- Nazemi Sajzi, Z., & Saifi, T. (2021). "Analysis of Character Structure in Ali Badr's Novel "Mashariq Urshalim" Based on Greimas' Actantial Theory." *Lisan Mubeen Journal*, 12(43), 83-102. doi:10.30479/lm.2021.14373.3124 (In Persian)
- Okhovat, A. (2013). *Grammar of Fiction* (2nd ed.). Isfahan: Farda. (In Persian)
- Scoloz, R. (2000). *An Introduction to Structuralism in Literature* (Translation by Farzaneh Taheri). Tehran: Agah. (In Persian)
- Schmidt, T. (2010). *An Introduction to New Literary Theory and Classical Literature* (Translation by Hossein Sabouri). Tabriz: Tabriz University. (In Persian)
- Selden, R., & Yildson, P. (2008). *A Guide to Contemporary Literary Theory* (Translation by Abbas Mokhber). (3rd ed.). Tehran: Tarh-e Now. (In Persian)
- Tolan, M. (2007). *Narratology: An Introduction to Cognitive-Critical Linguistics* (Translation by Fatemeh Alavi & Fatemeh Namati). Tehran: Samt. (In Persian)
- Wadi, T. (1994). *Studies in Novel Criticism* (3rd ed.). Cairo: Dar al-Ma'arif. (In Arabic)

تطبیق ساختار روایی رمان «وحدها شجرة الرمان» سنان انطون با نظریه‌ی روایت‌شناسی گریماس

محدثه مزوری، دانشجوی دکترای زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، ایران
علی نجفی ایوکی*، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، ایران
محسن سیفی، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کاشان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۰

چکیده

داستان، بسان آینه‌ای، تحولات روحی انسان‌ها را در خود بازتاب می‌دهد و به همین دلیل از دیرباز مورد توجه بشر بوده است. بررسی روایت و داستان نیز سابقه‌ای دیرینه دارد و به پژوهش‌های ارسطو بازمی‌گردد. در دوره‌ی معاصر، گریماس، نشانه‌شناس لیتوانیایی از دریچه‌های دیگر به بررسی روایت و داستان می‌پردازد. هدف او از بررسی داستان، رسیدن به یک طرح کلی است که تمام روایت‌ها از آن پیروی می‌کنند. گریماس تمام روایت‌ها را تابع یکی از این دو ساختار می‌داند: ۱- قرارداد (ممنوعیت) - نقض - مجازات ۲- بی‌نظمی یا عدم وجود قرارداد-نظم یا وجود قرارداد. بر مبنای الگوی گریماس، در تمامی روایت‌ها شش عنصر روایی وجود دارد که عبارتند از: فاعل، هدف، گیرنده، فرستنده، یاریگر، بازدارنده. باور او این است که در تمام داستان‌ها گزاره‌های روایی شامل وصفی، وجهی و متعدی و همچنین زنجیره‌های روایی قابل مشاهده است. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با اتخاذ رویکرد توصیفی-تحلیلی و بر پایه‌ی نظریه‌ی روایت‌شناسی گریماس، رمان «وحدها شجرة الرمان» سنان انطون را مورد ارزیابی قرار دهد. بررسی‌های انجام‌شده نشان از آن دارد که این رمان، بن‌مایه‌ی اجتماعی-سیاسی دارد و از ساختار قرارداد-نقض-مجازات پیروی می‌کند. همچنین شش عنصر روایی، گزاره‌ها و زنجیره‌های روایی نظریه‌ی گریماس نیز در این رمان مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: روایت‌شناسی، ساختار روایی، گریماس، سنان انطون، وحدها شجرة الرمان.

مقدمه

روایت از دیرباز در تاریخ ملت‌های مختلف وجود داشته است؛ در ابتدا این روایت‌ها به شکل شفاهی بوده و سینه‌به‌سینه منتقل می‌شده، اما با گذر زمان، به صورت نوشتار درآمد. این روایت‌ها به صورت نظم و نثر در ادبیات ملت‌های جهان وجود داشته و گویای میزان توجه بشر به داستان و روایت است. در دنیای معاصر با وجود گستردگی وسایل ارتباط جمعی، باز هم داستان و روایت ارزش خود را از دست نداده و چاپ‌های متعدد کتب داستانی گواهی بر صحت این مدعاست.

طه وادی، نویسنده‌ی عرب، تمام اشکال روایت از آغاز تا قرن هجدهم را در دو زمینه‌ی ۱- اسطوره‌ها، حماسه‌ها و داستان‌های دینی و ۲- قصه‌های خرافی، قصه‌های حیوانات و داستان‌های فلسفی خلاصه می‌کند. به نظر وی با وجود متنوع بودن قصه‌های قدیمی و اختلاف روش‌های روایت، همگی در یک چیز مشترک هستند؛ این روایات از به تصویر کشیدن زندگی انسان عادی عاجزند که این کاملاً برخلاف داستان‌ها و رمان‌های جدیدی است که روایت‌گر انسان در سطح زندگی روزمره هستند (وادی، ۱۹۹۴: ۱۰).

بررسی روایت، سابقه‌ای طولانی دارد و به پژوهش‌های ارسطو بازمی‌گردد و مطالعات روایت‌شناسی جدید نیز بر اساس مباحث ارسطو شکل گرفته است (سیفی و ناظمی سجزی، ۱۴۰۰: ۶). در دوران معاصر، مکاتب گوناگونی به بررسی روایت پرداختند؛ یکی از این مکاتب، مکتب ساختارگرایی است که در پی کشف نظام حاکم بر روایت‌ها بود. ساختارگرایان قصد داشتند تا دستور زبان کلی داستان‌ها؛ یعنی قانونمندی و قواعد کلی حاکم بر آن‌ها را بیابند. باور آن‌ها این بود که تمام روایت‌ها، برخلاف اختلاف ظاهری‌شان، از یک طرح خاص پیروی می‌کنند و همواره در صدد یافتن این طرح بوده‌اند.

«ولادیمیر پراپ» نخستین پژوهشگری بود که برای تحلیل ساختاری قصه‌ها الگویی به نام «ریخت‌شناسی» را ارائه داد که تبدیل به پایه‌ای برای نظریات روایت‌شناسی شد. بعد از او ساختارگرایی دیگری به نام گریماس، روایت‌شناسی خود را بر پایه‌ی ریخت‌شناسی حکایت پراپ استوار کرد؛ وی در مدل خویش همواره بر اهمیت مطالعات پراپ تأکید می‌کرد (اشمیتس، ۱۳۸۹: ۶۸).

با استفاده از الگوی گریماس می‌توان ساختار یک روایت را به طور جامع مورد بررسی قرار داد؛ در مجموع می‌توان شیوه‌ی وی را نماینده‌ی روایت‌شناسی ساختاری دانست. بر این اساس مقاله‌ی حاضر بر آن است تا با روش توصیفی-تحلیلی، رمان «وحدها شجرة الزمان» از نویسنده‌ی عراقی

«سنان انطون» را با نظریه‌ی روایت‌شناسی گریماس تطبیق دهد. این رمان، رمانی سیاسی-اجتماعی است که تضاد و تعارض بین نسل قدیم و جدید را به تصویر می‌کشد و تأثیر مسائل سیاسی و اجتماعی بر سرنوشت افراد را نشان می‌دهد. رمان یادشده با ساختار قرارداد-نقض-مجازات موجود در نظریه‌ی گریماس تطبیق دارد. ساختار کلی داستان از مثبت به منفی است و در آن، عناصر روایی، گزاره‌ها و زنجیره‌های روایی الگوی گریماس مشاهده می‌شود. بنابراین پرسش‌هایی که این مقاله درصدد پاسخ‌گویی به آن است عبارتند از:

الف) کنش‌گرهای شش‌گانه‌ی روایت‌شناسی گریماس در رمان «وحدها شجرة الرمان» کدام هستند؟

ب) گزاره‌ها، زنجیره‌های روایی و طرح کلی این رمان برطبق نظریه‌ی روایت‌شناسی گریماس کدام هستند و چگونه قابل تحلیل می‌باشند؟

پیشینه‌ی پژوهش

پژوهش‌های محدودی در زمینه‌ی تطبیق نظریه‌ی گریماس با داستان‌ها و رمان‌های معاصر عربی صورت گرفته است و پژوهشگران حوزه‌ی ادبیات عربی در ایران الگوی گریماس را برای تحلیل داستان‌ها موردتوجه قرار نداده‌اند. در زیر به دو مقاله‌ای که در این خصوص نگاشته شده اشاره می‌شود:

مهین حاجی زاده و محدثه ابهن در مقاله‌ی «تحلیل ساختاری شخصیت‌های (رمان ۷۵)» غادة السمان بر اساس نظریه‌ی کنشی گریماس (نقد ادب معاصر عربی، شماره ۵: ۱۳۹۲) شخصیت‌های رمان را بر اساس الگوی کنشی گریماس، مورد تحلیل قرار داده و کنشگرهای فاعل، شیء ارزشی، کنش‌پذیر، کنش‌گذار، ضد کنش‌گر و کنش‌یار را در این رمان بررسی نموده‌اند.

طیبه سیفی و زهرا ناظمی سجزی در مقاله‌ی «تحلیل ساختار شخصیت در رمان «مصباح اورشلیم» علی بدر بر مبنای نظریه‌ی کنشی گریماس» (لسان مبین، شماره ۴۳: ۱۴۰۰) شخصیت‌های رمان را با نظریه‌ی کنشی گریماس مطابقت داده و الگوی کنشی را در آن پیاده کرده‌اند.

از آنجاکه رمان «وحدها شجرة الرمان» از رمان‌های جدید در ادبیات عربی به‌شمار می‌رود، کتاب‌ها و مقالات بسیار کمی در این مجال به رشته‌ی تحریر درآمده است که دو مورد از آنها عبارتند از:

«صورة الأنا والآخر في رواية «وحدھا شجرة الزمان» لسنان انطون» (آفاق الحضارة الاسلامية، العدد ۲: ۱۴۴۲) از سید ایاد موسوی و علی نظری که تصویر من عراقی و دیگری آمریکایی را در این رمان بررسی می‌کند؛ با این مضمون که مردم عراق انتظار داشتند با از بین رفتن حزب بعث اوضاع بهتر شود، اما با اشغال این کشور توسط آمریکا شرایط به مراتب بدتر می‌شود و این من عراقی و دیگری آمریکایی در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند.

جاسم نگارش در مقاله‌ی خود با عنوان «دستویا الموت في الرواية العراقية الحديثة، رواية وحدھا شجرة الزمان لسنان انطون أنموذجا» (مجلة اللغة العربية وآدابها، العدد ۴: ۲۰۲۳) به بیان این موضوع می‌پردازد که مردم عراق در برهه‌ی زمانی اشغال آمریکا، با روش‌های مختلفی کشته شده‌اند؛ بمب‌گذاری‌ها، عملیات انتحاری، جنگ‌های مذهبی و فرقه‌ای، افراد را در معرض مرگ به روش‌های گوناگون قرار داده است.

جستجوهای صورت گرفته بیانگر آن است که تاکنون رمان «وحدھا شجرة الزمان» بر مبنای روایت‌شناسی گریماس مورد بررسی قرار نگرفته و با توجه به پتانسیل بالای این رمان برای تطبیق با نظریه‌ی گریماس، نگارندگان در مقاله حاضر تلاش کرده‌اند با استفاده از الگوی یادشده ساختار کلی روایت، گزاره‌ها و زنجیره‌های روایی را در آن مورد تحلیل قرار دهند.

نظریه‌ی گریماس

گریماس، نشانه‌شناس لیتوانیایی، یکی از برجسته‌ترین نشانه‌شناسان عصر حاضر است؛ وی قصه و داستان را زنجیره‌ای از جمله‌های مختلف می‌داند که با هم پیوند درونی و برونی دارند و سرانجام متنی را پدید می‌آورند. به باور او روایت، مجموعه‌ای از قضایا است که می‌توان آنها را به سه دسته تقسیم کرد: ۱- قضیه‌هایی که شرایطی را توصیف می‌کنند، ۲- قضایایی که بر کنش دلالت دارند و ۳- قضیه‌هایی که در برگزیده‌ی حالت هستند (اخوت، ۱۳۹۲: ۶۳).

طرح گریماس از ۶ واحد تشکیل شده که این واحدها با هم مناسبت معنایی دارند و عبارتند از: ۱- فرستنده‌ی پیام ۲- گیرنده‌ی پیام ۳- موضوع ۴- یاری‌دهنده ۵- مخالف ۶- قهرمان. بر اساس نظریه‌ی وی گاه قهرمان با گیرنده یکی است و گاهی متفاوت است. در برخی موارد هر شش واحد در داستان یافت می‌شود و در مواردی تنها تعدادی از آنها وجود دارد (احمدی، ۱۴۰۰: ۱۶۳).

گریماس بین شخصیت‌های داستان و کنشگران تفاوت قائل می‌شود و معتقد است که با توجه به الگوی کنش، ممکن است چند شخصیت در زیر مجموعه‌ی یک کنشگر قرار گیرند. او تمایز بین شخصیت داستان و کنشگر را در این حد می‌داند که شخصیت‌ها در هر داستان و روایت،

ویژگی‌های مخصوص به خود را دارند؛ اما کنش‌گران مفهوم‌های کلی هستند که در تمام روایت‌ها وجود دارند (ریمون کنان، ۱۳۸۷: ۵۰).

گریماس در تمام داستان‌ها به دنبال یک ساختار کلی و قابل‌تعمیم است و همه‌ی آنها را علی‌رغم تفاوتی که دارند، تابع یک طرح کلی می‌داند. هدف وی از تحلیل داستان این است که به دستور جهانی روایت دست یابد. وی معتقد است که عناصر روایی، گزاره‌ها و زنجیره‌های روایی در همه‌ی داستان‌ها مشترک و قابل مشاهده هستند. (سلدن و ویدوسون، ۱۳۸۴: ۱۴۴). گریماس در تحلیل روایت و داستان به ساختار کلی روایت، عناصر روایی، گزاره‌ها و زنجیره‌های روایی توجه دارد که در این بخش هر کدام از آنها به‌طور خلاصه توضیح داده می‌شود.

ساختار کلی روایت

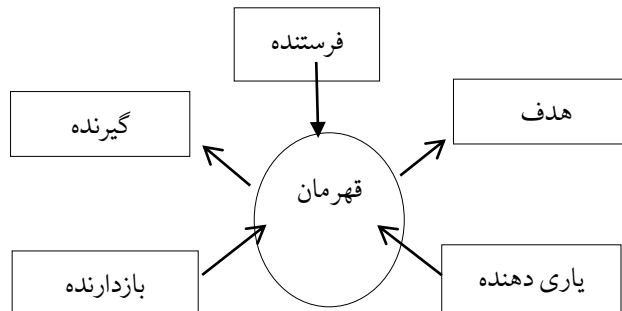
به نظر گریماس تمام روایت‌ها دارای یکی از این دو ساختار هستند: ۱- قرارداد (ممنوعیت)-نقض-مجازات و ۲- فقدان قرارداد (بی‌نظمی)-وجود قرارداد (نظم) (سلدن و ویدوسون، ۱۳۸۴: ۱۴۵). در ساختار اول، سیر حرکت داستان از مثبت به منفی است؛ یعنی تعدادی قرارداد یا ممنوعیت وجود دارد که توسط شخصیت‌های داستان شکسته می‌شود و این نقض به مجازات آنها می‌انجامد. در ساختار دوم، سیر حرکت از منفی به مثبت است؛ یعنی در ابتدا به دلیل نبود قرارداد بی‌نظمی حاکم است، اما در ادامه، داستان منظم می‌شود.

عناصر روایی

گریماس معتقد است در تمام روایت‌ها شش نقش یا کنشگر وجود دارد که به این صورت نشان داده می‌شوند: ۱- قهرمان+هدف ۲- فرستنده+گیرنده ۳- یاری‌دهنده+بازدارنده (تولان، ۱۳۸۶: ۸۲). قهرمان محور اصلی داستان و شخصیتی است که قصد دارد تا هدفی را محقق سازد و کاری را به انجام رساند. هدف چیزی است که قهرمان در پی آن است و برای محقق کردن آن تلاش می‌کند. فرستنده نیز عامل یا نیرویی است که قهرمان را به سمت هدف سوق می‌دهد، در او ایجاد انگیزه می‌کند و یا باعث تشویق و تحریک او می‌شود تا برای تحقق هدف تلاش کند. گیرنده کسی است که از کارهای قهرمان و به‌ثمر رسیدن هدف سود می‌برد. یاری‌دهنده، فردی است که قهرمان را در رسیدن به هدف کمک می‌کند و بازدارنده نیز به فردی گفته می‌شود که مانع رسیدن قهرمان به هدف می‌شود و او را از دسترسی به هدف باز می‌دارد (محمدی و عباسی، ۱۳۸۱: ۱۱۴).

در برخی از داستان‌ها تمام این عناصر شش‌گانه حضور دارند و در بعضی دیگر فقط بخشی از آنها یافت می‌شود. گاهی فرستنده می‌تواند یک احساس یا ویژگی فطری باشد که در همه‌ی

انسان‌ها وجود دارد. یاری‌دهنده و بازدارنده نیز لزوماً یک شخصیت انسانی نیستند، بلکه گاهی یک احساس یا تفکر می‌تواند به قهرمان در راه رسیدن به هدف کمک کند یا مانع دست‌یافتن او به هدف موردنظر شود (عشریه و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳). الگوی عناصر روایی گریماس را می‌توان به‌صورت زیر ترسیم کرد:

نمودار عناصر روایی نظریه‌ی گریماس

گزاره‌های روایی

به باور گریماس هر روایت از سه گزاره تشکیل شده که عبارتند از:

۱- گزاره‌ی وصفی: شرح شرایط، موقعیت و ویژگی‌های فاعل (قهرمان) است. اینکه قهرمان داستان چه خصوصیات و ویژگی‌هایی دارد و توضیح شرایط و موقعیت او در گزاره‌ی وصفی بررسی می‌شود.

۲- گزاره‌ی وجهی: در این گزاره، آرزوها، ترس‌ها و باورهای قهرمان قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر این که قهرمان روایت چه باورهایی دارد، چه آرزوها و امیدهایی در دل دارد و از چه چیزی ترس و واهمه دارد، همگی در این گزاره جای می‌گیرد.

۳- گزاره‌ی متعدی: گزاره‌ی متعدی دلالت بر انجام کار مشخصی توسط قهرمان داستان دارد. در این گزاره جابجایی ارزش‌ها و تغییر موقعیت قهرمان نیز صورت می‌گیرد؛ بدین معنی که گاهی ارزش‌های قهرمان جابجا می‌شود و ارزش‌های دیگری جای آن را می‌گیرد یا موقعیت او تغییر می‌کند. تمام این تغییرات در گزاره‌ی متعدی بررسی می‌شود (اسکولز، ۱۳۷۹: ۱۴۷). به اعتقاد گریماس، این سه گزاره در هر روایتی یافت می‌شود.

زنجیره‌های روایی

گریماس کل ساختار روایت را نتیجه‌ی توالی سه زنجیره می‌داند که عبارتند از:

۱- زنجیره‌ی اجرایی: آزمون‌ها و مبارزه‌ها در این زنجیره قرار می‌گیرد و بر عمل یا مأموریتی توسط قهرمان داستان حکایت دارد. طرح اصلی داستان را توالی این زنجیره تشکیل می‌دهد و ساختار روایی هر داستان وابسته به آن است.

۲- زنجیره‌ی پیمانی: وضعیت داستان را به سوی یک هدف راهنمایی می‌کند. ایجاد یا نقض یک پیمان، بستن و شکستن آن، در این زنجیره قرار دارد.

۳- زنجیره‌ی انفصالی: به اعتقاد گریماس اکثر داستان‌ها از وضعیت منفی به وضعیتی مثبت یا از حالتی مثبت به شکستن پیمان یعنی وضعیتی منفی می‌رسند. همه‌ی دگرگونی‌ها و حرکت‌های داستان در این زنجیره قرار می‌گیرد (احمدی، ۱۴۰۰: ۱۶۲). به باور گریماس این سه زنجیره در هر روایتی وجود دارد.

معرفی سنان انطون

سنان انطون، شاعر و رمان‌نویس عراقی است که به سال ۱۹۶۷ میلادی در بغداد متولد شد. او از دانشگاه بغداد لیسانس ادبیات انگلیسی گرفت و پس از جنگ خلیج فارس در سال ۱۹۹۱ به آمریکا مهاجرت کرد، در آنجا تحصیلاتش را تکمیل نمود و موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد و دکترای رشته‌ی ادبیات عرب شد.

انطون اولین رمان خود را با نام «اعجام» در سال ۲۰۰۳ منتشر کرد. رمان‌های دوم و سوم وی با نام‌های «وحدها شجرة الرمان» و «یا مریم» به ترتیب در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ زیر چاپ رفت. او افزون بر نوشتن رمان، به سرودن شعر مشغول است و در ترجمه نیز دستی دارد. وی از سال ۲۰۰۵ تاکنون استاد ادبیات عرب دانشگاه نیویورک است (انطون، ۲۰۱۳: ۴).

خلاصه‌ی رمان

شخصیت اول داستان «وحدها شجرة الرمان» که در فارسی با نام «آن تک‌درخت انار» ترجمه شده، جواد کاظم است؛ پدر جواد غسالخانه دارد و اجساد مردگان را غسل می‌دهد. این شغل در خانواده‌ی آنها موروثی است و پدر جواد دوست دارد که جواد نیز بدین کار مشغول شود، اما این کار با روحیه‌ی او سازگار نیست. جواد عاشق هنر است و برخلاف خواست پدر رشته‌ی مجسمه‌سازی را در دانشگاه انتخاب می‌کند.

دانش‌آموختگی جواد از دانشگاه با حمله‌ی آمریکا به عراق و نابودی حزب بعث هم‌زمان می‌شود و او در این اوضاع نمی‌تواند از طریق هنر کسب درآمد کند. چند روز پس از حمله‌ی آمریکا، پدر جواد فوت می‌کند و جواد با وجود بیکاری باز هم حاضر به کار در غسالخانه نیست و آنجا را به دستیار پدر، «حمودی» اجاره می‌دهد. بعد از مدتی حمودی ناپدید می‌شود و سرنوشت او نامشخص می‌ماند. در این شرایط، مادر جواد بیمار می‌شود و او تمام پس‌اندازش را خرج می‌کند و حتی مجبور به قرض‌کردن می‌شود. قطع درآمد غسالخانه بعد از ناپدیدشدن حمودی، نیاز به تأمین هزینه‌های زندگی و رکود بازار هنر او را مجبور می‌کند تا به غسالخانه برود و کار پدر را ادامه دهد.

دو سال بعد جواد تلاش می‌کند از طریق مرز اردن به عمان برود تا از آنجا به کشوری اروپایی پناهنده شود، ولی کشور اردن افراد مجرد را نمی‌پذیرد و فقط به خانواده‌ها اجازه ورود می‌دهد. او از سر اجبار دوباره به غسالخانه برمی‌گردد و به غسل مردگان مشغول می‌شود.

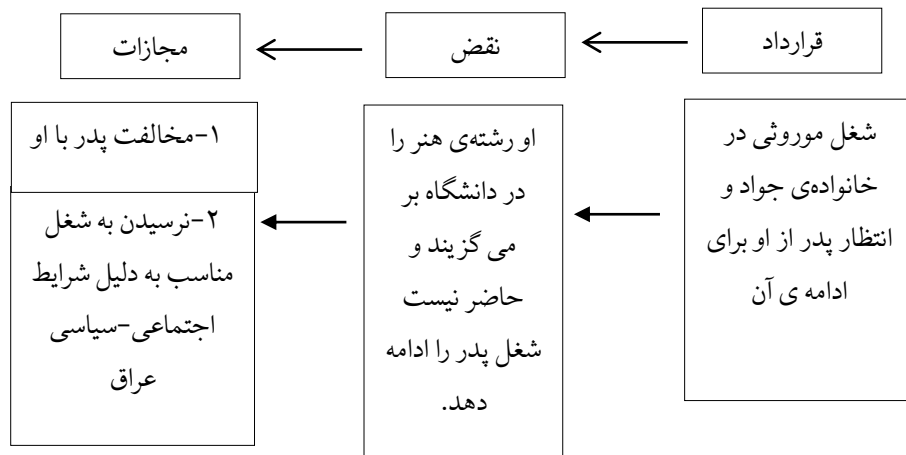
این رمان، رمانی با بن‌مایه‌ی اجتماعی-سیاسی است که تعارض بین دو نسل را نشان می‌دهد و شرایط و اوضاع عراق و زندگی مردم را در زمان حکومت صدام و حمله‌ی آمریکا به تصویر می‌کشد. جواد نماینده‌ی نسل جدید عراق است که آرزوهایش در شرایط حاکم بر عراق آن زمان بر باد می‌رود و مجبور می‌شود به کاری که از آن متنفر است، تن دهد. او بسیار تلاش می‌کند از آن شرایط بگریزد، اما هر بار دست سرنوشت دوباره او را به غسالخانه بازمی‌گرداند.

ساختار کلی رمان

رمان «وحدها شجرة الزمان» با ساختار قرارداد-نقض-مجازات در نظریه‌ی گریماس منطبق است. در خانواده‌ی جواد غسل اجساد مردگان شغلی موروثی است و پدر و اجدادش سال‌ها بدین کار مشغول بوده‌اند؛ از این‌رو پدر جواد انتظار دارد تا جواد بعد از خودش غسالخانه را اداره کند. این انتظار پدر برای انتخاب شغل موروثی بیانگر قراردادی می‌باشد که در الگوی گریماس بدان توجه شده است؛ اما او این قرارداد را نقض و تحصیل در رشته‌ی هنر را انتخاب می‌کند. جواد تحمل هوای خفقان‌آور غسالخانه را ندارد و حاضر نیست آن را به عنوان شغل خود برگزیند. این نقض از سوی جواد با نقض در نظریه‌ی گریماس مطابقت دارد.

مخالفت پدر با جواد، اولین مجازات را برای او رقم می‌زند. همچنین بعد از حمله‌ی آمریکا به عراق پدر جواد فوت می‌کند و او نمی‌تواند از راه هنر کسب درآمد کند و به‌ناچار برای تأمین هزینه‌های زندگی به غسالخانه می‌رود و دو سال در آنجا مشغول به کار می‌شود. بعد از آن تلاش

می‌کند از مرز اردن خارج شود، شاید بتواند در جایی دیگر به آرزوهایش برسد و علاقه‌اش را دنبال کند، اما مسئولان اردن به مجردها اجازه‌ی ورود نمی‌دهند و او دوباره به غسلخانه برمی‌گردد؛ گویی به‌دست تقدیر و مرگی که از آن می‌گریزد، مجازات می‌شود.

نمودار ساختار کلی رمان «وحدها شجرة الزمان»

جهت تبیین موضوع چند نمونه از قرارداد، نقض و مجازات از متن رمان آورده می‌شود.

قرارداد

قدمت غسلخانه‌ی پدر جواد بیش از ۶۰ سال است و چند نسل از خانواده‌ی او در این مکان کار کرده‌اند. این موضوع، بیانگر موروثی‌بودن شغل مرده‌شویی در خانواده‌ی جواد است. بدین خاطر پدرش انتظار دارد او نیز شغل وی را ادامه دهد. این قسمت از رمان نشان‌دهنده‌ی نوعی قرارداد در نظریه‌ی گریماس است: «كَانَ عَمْرًا الْمَكَانِ أَكْثَرَ مِنْ سِتَّةِ عُقُودٍ، عَمَلَتْ فِيهِ أَجْيَالٌ مِنْ عَائِلَتِنَا وَعَمَلٌ فِيهِ جَدِّي الَّذِي مَاتَ قَبْلَ أَنْ أَوْلَدَ» (انطون، ۲۰۱۳: ۲۴).

در این نمونه «فَقَالَ لِي إِنَّهُ لَنْ يَتَّقَاعَدَ أَبَدًا وَإِنَّ عَمَلَهُ لَيْسَ مُجَرَّدَ مِهْنَةٍ بَلْ تَقَرَّبُ إِلَى اللَّهِ وَإِنِّي سَأُرْثُهَا عَنْهُ كَمَا وَرَّثَهَا هُوَ عَنْ أَبِيهِ وَكَمَا وَرَّثَهَا أَبُوهُ عَنْ جَدِّهِ» (همان: ۱۱۱)، پدر جواد شغلش را وسیله‌ی تقرب به خدا می‌داند و معتقد است که هیچ‌گاه از آن بازنشسته نخواهد شد و همان‌گونه که او این کار را از پدرانش به ارث برده، جواد نیز وارث شغل او خواهد شد. این بخش نیز بیانگر قراردادی در خانواده‌ی جواد است که پسر شغل پدر را دنبال می‌کند که با قرارداد در الگوی گریماس همخوانی دارد.

نقض

چالش جواد با پدر از اولین سال دانشگاه آغاز می‌گردد. او حاضر نیست در غسالخانه مشغول به کار شود و می‌خواهد بر کارهای هنری تمرکز کند و تصمیم دارد به فضای آن جا برنگردد. در این قسمت از رمان، جواد توافقی که با پدر از قبل داشته را می‌شکند، لذا در زیر عنوان نقض الگوی گریماس قرار می‌گیرد: «كانت بداية العطلة الصيفية في السنة الأولى من دراستي في الأكاديمية، النقطة المفصلية في مواجهتي مع أبي وإعلاني جهراً أن مجراي سيختلف. كنت قد اقتنعت بشكل نهائي أثناء تلك السنة الدراسية بأنني يجب أن أركز كل جهودي المستقبلية على الفن وألا أعود إلى جو المغيسل الخانق» (انطون، ۲۰۱۳: ۱۰۹).

«لم أكن أتوقع أن يفرح بقراري، بالطبع، وألا أظن أنه فوجئ كثيراً. لا بد أنه كان يعرف بأن هذا اليوم سيأتي، فلا يمكن ألا يكون قد لاحظ فتور الحماس الذي كان عندي في صغري» (همان: ۱۱۱). جواد از کودکی به شغل پدر علاقه‌ای نشان نمی‌دهد و پدر این موضوع را می‌داند؛ به‌همین دلیل از تصمیم او مبنی بر عدم کار در غسالخانه غافلگیر نمی‌شود. در این بخش از رمان نیز نقض قرارداد جواد با پدر مشخص است که می‌توان آن را در زیر مجموعه‌ی نقض نظریه‌ی گریماس جای داد.

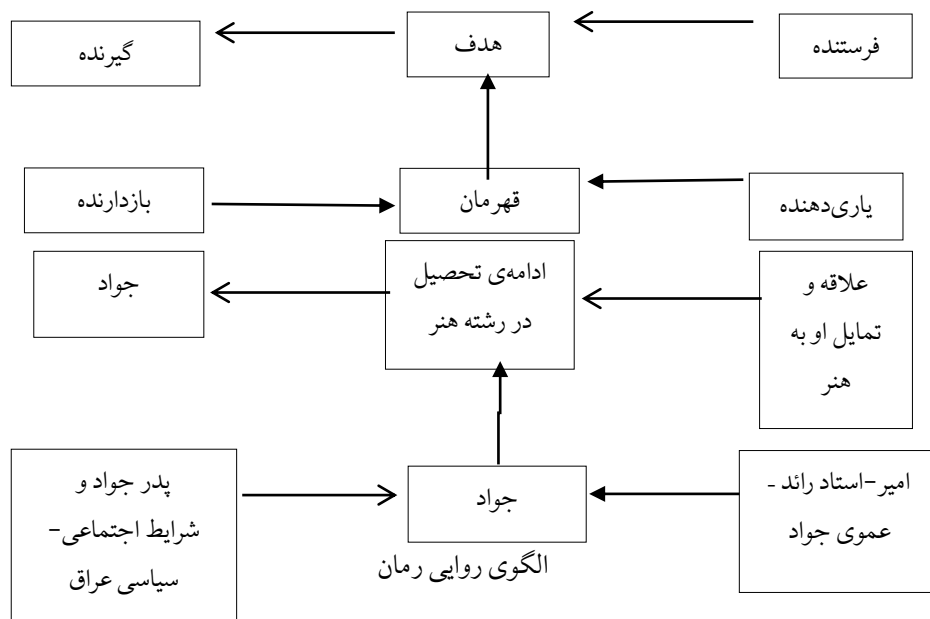
مجازات

جواد رشته‌ی مجسمه‌سازی را در دانشگاه انتخاب می‌کند، ولی پدر آن را ساختن بت می‌داند و غسل مردگان را از آن شریف‌تر می‌شمارد؛ گویی با این مقایسه و تحقیر علاقه‌مندی‌اش او را مجازات می‌کند؛ بر این اساس، این بخش با مجازات در طرح گریماس مطابقت دارد: «(یعنی تروح تصبغ وتسوای أصنام أحسن من شغل شريف يصيبك بيه أجر؟) كان أبي قد جرحني بهذا السؤال أكثر من مرة حين أخبرته برغبتي في ممارسة التحت» (انطون، ۲۰۱۳: ۱۴۳).

«كان أموري ينجح دائماً في إقناع أبي وكان يستمع إلى كل ما يقوله لكنه لم يغفر لي أبداً خروجي عن الصراط» (همان: ۱۱۲). بعد از این که جواد به پدرش اعلام می‌کند که نمی‌خواهد با او در غسالخانه کار کند، برادرش، امیر، پدر را قانع می‌کند تا جواد شغل دلخواهش را انتخاب کند. پدرش ظاهراً می‌پذیرد، اما از این تصمیم ناراحت می‌شود و به دلیل این مخالفت هرگز او را نمی‌بخشد و این‌گونه او را مجازات می‌کند. این بخش نیز در زیر عنوان مجازات الگوی گریماس قرار می‌گیرد.

عناصر روایی رمان

عناصر روایی این رمان عبارتند از: ۱- قهرمان: جواد ۲- هدف: ادامه‌ی تحصیل در رشته‌ی هنر و انتخاب شغل در آن زمینه ۳- گیرنده: جواد ۴- فرستنده: علاقه و تمایل او نسبت به هنر ۵- یاری‌دهنده: امیر، استاد راند و عموی جواد ۶- بازدارنده: پدر جواد و شرایط سیاسی-اجتماعی عراق.

قهرمان

در رمان «وحدها شجرة الرّمان»، شخصیت اصلی یا قهرمان، جواد کاظم است و تمام رخدادهای داستان حول محور او می‌چرخد. وی به هنر علاقه‌مند است و می‌خواهد در این رشته تحصیل کند؛ اما این موضوع مورد مخالفت پدر قرار می‌گیرد. زیرا پدر دوست دارد که او شغل موروثی خانواده را ادامه‌دهد و به غسل مردگان مشغول شود، اما جواد تحمل فضای خفقان‌آور غسالخانه را ندارد. همین موضوع باعث تنش بین جواد و پدر می‌شود، ولی با وساطت برادرش امیر، موفق به تحصیل در رشته‌ی هنر می‌گردد. با این وجود، شرایط و اوضاع عراق به او اجازه نمی‌دهد تا از این راه کسب درآمد کند و به ناچار به شغلی که از آن تنفر دارد، مشغول می‌شود.

هدف

هدف جواد در این رمان، ادامه‌ی تحصیل در رشته‌ی هنر است و می‌خواهد شغلی در رابطه با رشته‌اش داشته باشد. او با وجود مخالفت پدرش، رشته‌ی مجسمه‌سازی را در اولویت انتخاب‌هایش قرار می‌دهد و موفق می‌شود که به دانشکده‌ی هنر وارد شود. اما هدف دوم وی که انتخاب شغل وابسته به رشته‌اش است، محقق نمی‌شود؛ زیرا شرایط اجتماعی و سیاسی عراق بعد از حمله‌ی آمریکا، به هرج و مرج می‌گراید و او نمی‌تواند از راه هنر کسب درآمد کند.

گیرنده

گیرنده کسی است که از اعمال قهرمان داستان سود می‌برد و در این رمان گیرنده، خود جواد است. او با انتخاب رشته‌ی مجسمه‌سازی در دانشگاه می‌خواهد آن را به‌عنوان شغل خود برگزیند و بدین طریق از غسالخانه و فضای مرگ فاصله بگیرد؛ هرچند هدف او محقق نمی‌شود و دست تقدیر او را دوباره به جایی که دوست ندارد برمی‌گرداند.

فرستنده

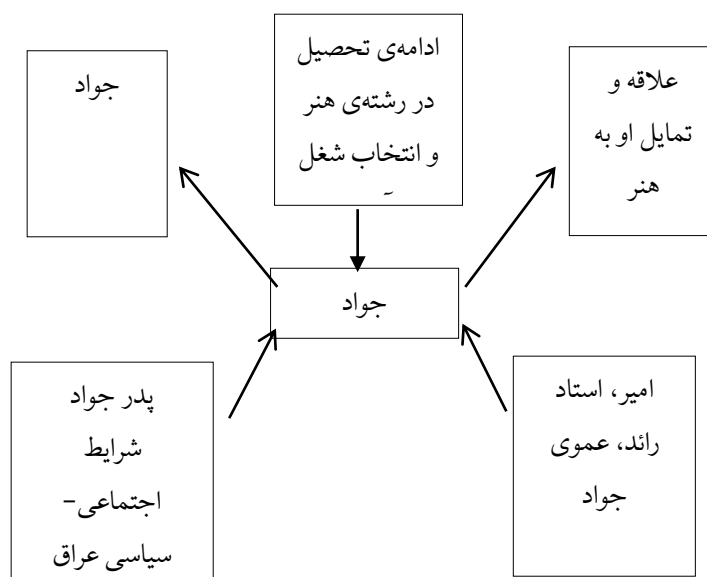
عاملی است که قهرمان را به سوی هدف می‌فرستد. فرستنده همیشه یک فرد نیست، بلکه گاهی یک احساس یا یک تفکر است. فرستنده در این رمان، علاقه‌ی جواد به هنر و طراحی است که او را به سمت هدف سوق می‌دهد. این علاقه باعث می‌شود او رشته‌ی مجسمه‌سازی را برگزیند، وارد دانشکده‌ی هنر شود و از شغل اجدادی خود رو برگرداند.

یاری‌دهنده

در طول داستان فرد یا افرادی وجود دارند که قهرمان را در راه رسیدن به هدف یاری می‌رسانند. در رمان مورد مطالعه برادر جواد، امیر مهم‌ترین یاری‌گر او در رسیدن به هدفش است. پدر جواد، امیر را بسیار قبول دارد و نظرات او را می‌پذیرد. زمانی که پدر با انتخاب رشته جواد مخالفت می‌کند، اوست که پدر را متقاعد می‌کند. دومین یاری‌گر او در این رمان استاد راند، معلم هنر دوران مدرسه‌ی اوست؛ او جواد را تشویق و از طرح‌های او تعریف می‌کند. حرف‌های استاد راند همیشه در ذهن جواد می‌ماند و عامل مؤثری در انتخاب رشته‌ی وی محسوب می‌شود. عموی جواد که ساکن آلمان است نیز از یاری‌گران هدف جواد به شمار می‌رود. او جواد را تشویق می‌کند که درسش را در یکی از کشورهای اروپایی ادامه دهد و به او قول کمک و مساعدت می‌دهد.

بازدارنده

شخص یا اشخاصی هستند که از رسیدن قهرمان به هدف جلوگیری می‌کنند. در این رمان چند بازدارنده وجود دارد؛ اولین آنها پدر جواد است که انتظار دارد پسرش شغل موروثی خانواده را ادامه دهد و با رشته‌ی هنر-که موردعلاقه‌ی جواد است-مخالفت می‌کند. دومین بازدارنده، شرایط اجتماعی-سیاسی عراق در آن برهه از زمان است؛ با حمله‌ی آمریکا به عراق، هرج و مرج بر این کشور حاکم می‌شود و جنگ‌های فرقه‌ای و مذهبی به راه می‌افتد. این اوضاع و احوال باعث می‌شود او نتواند به هدف موردنظرش که یافتن شغل متناسب با رشته‌ی هنر است، دست یابد.

نمودار عناصر روایی رمان

گزاره‌های روایی رمان

گریماس، معتقد است که هر داستان از سه گزاره تشکیل شده: ۱- گزاره‌ی وصفی ۲- گزاره‌ی وجهی و ۳- گزاره‌ی متعدی که این سه گزاره در رمان «وحدها شجرة الرمان» نیز قابل مشاهده است.

گزاره‌ی وصفی

شرح و ویژگی‌ها، خصوصیات، موقعیت و شرایط قهرمان داستان در این گزاره قرار می‌گیرد. جواد در خانواده‌ای به دنیا می‌آید که غسل اجساد مردگان در آن موروثی است. پدرش از او انتظار دارد شغلش را ادامه دهد، اما جواد از این شغل متنفر است و نمی‌تواند فضای خفقان‌آور غسالخانه را

تحمل کند. جواد عاشق هنر و طراحی است و از زمان کودکی از همه چیز طرح می‌زند. او به رغم مخالفت شدید پدر، رشته‌ی مجسمه‌سازی را به‌عنوان رشته‌ی دانشگاهی خود انتخاب می‌کند و وارد دانشکده‌ی هنر می‌شود. جواد، تلاش می‌کند به هر صورت ممکن از محیط غسلخانه دور بماند. او بعد از مرگ پدر، آنجا را به دستیار پدرش، «حمودی» اجاره می‌دهد، اما حمودی ناپدید می‌شود و هیچ‌کس از سرنوشت او خبری نمی‌یابد. بعد از آن جواد از سر ناچاری و به دلیل پرداخت هزینه‌های زندگی مجبور می‌شود به غسلخانه برود و خودش مشغول کار شود.

جواد از بی‌خوابی و کابوس‌های شبانه رنج می‌برد و دلیل آن را سروکار داشتن با مرگ می‌داند. به همین دلیل، هرطور شده می‌خواهد از این شرایط فرار کند تا شاید آرام و قرار یابد. وی بعد از دو سال باز هم تلاش می‌کند از این فضا دور شود و از طریق مرز اردن از کشور خارج گردد، ولی به دلیل مجرد بودن به او اجازه‌ی ورود به کشور اردن داده نمی‌شود و دست تقدیر جواد را دوباره به غسلخانه باز می‌گرداند و تلاش او برای رهاشدن از این شرایط، ناکام می‌ماند. در زیر نمونه‌هایی از گزاره‌ی وصفی آورده می‌شود:

«سألني ريمٌ عن علاقتي بأبي فذكرتُ لها صدماتي معه وخيبةَ أمله في لائني قررتُ ألا أواصلَ النهجَ بالعملِ معه وإصراري على دراسة الفن الذي يعتبه إضاعةً للوقت» (انطون، ۲۰۱۳: ۶۸). جواد در گفتگو با ریم، چالش‌های خود را با پدر توضیح می‌دهد؛ پدر از این که جواد راهی به جز کار در غسلخانه را برگزیده، ناراحت است و تحصیل در رشته‌های هنری را اتلاف وقت می‌داند. در این نمونه، جواد شرایط خود را در رابطه با پدرش توصیف می‌کند. این توصیف شرایط جواد با گزاره‌ی وصفی نظریه‌ی گریماس هم‌خوانی دارد.

«نظرتُ إلى ساعتِي وكانَتِ الثلاثةُ والنصفَ صباحاً. لم أنم أكثرَ من ثلاثِ ساعاتٍ بعدَ يومٍ طويلٍ ومُرهِقٍ. مُمَرَّقٌ بينَ الأرقِ وبينَ هذا الكابوسِ الذي لم أحاول تفسيره أو فهمَ دلالاتِهِ» (همان: ۱۰). جواد از کابوس‌های شبانه و بی‌خوابی رنج می‌برد. در کابوس‌های او ردپای اجسادی که غسل می‌دهد دیده می‌شود. او این کابوس‌ها را ناشی از شغل خود و درگیری مداوم با مرگ و مردگان می‌داند؛ بدین دلیل بسیار تلاش می‌کند که با دورشدن از فضای غسلخانه، از این کابوس‌ها رها شود. در این بخش از رمان، توصیف شرایط روحی جواد وجود دارد که در زیر مجموعه‌ی گزاره‌ی وصفی الگوی گریماس قرار می‌گیرد.

«سألني إن كنتَ درستَ الرِّسَمَ، فقلتُ له لا ولكنها هُوَايةٌ وعندي دفاترٌ كثيرةٌ مليئةٌ بالرِّسوم. قال: إيدك قُوَيَّةٌ وعندك موهبةٌ. أصبحَ درسُ الأستاذِ رائدَ درسي المُفضَّلِ تلكَ السَّنةِ والسَّاعةِ التي أنتظرُها طولَ الأسبوعِ بفارغِ الصَّبْرِ» (همان: ۴۹). جواد به طراحی بسیار علاقمند است. او آن را از کسی

نیاموخته، بلکه استعداد ذاتی اوست. استاد راند، معلم هنر دوره‌ی راهنمایی جواد، اولین فردی است که به او اصول طراحی و نقاشی را یاد می‌دهد و او را تشویق می‌کند تا رشته‌ی هنر را در دانشگاه ادامه دهد. جواد درس استاد راند را بهترین درس خود در آن سال می‌داند. این بخش از رمان، علاقمندی جواد به هنر و کلاس استاد راند نشان می‌دهد که می‌توان آن را با گزاره‌ی وصفی نظریه‌ی گریماس تطبیق داد.

گزاره‌ی وجهی

در این گزاره، آرزوها، امیدها، دغدغه‌های ذهنی و باورهای قهرمان داستان، شرح و توصیف می‌شود. در ادامه چند نمونه از این گزاره آورده می‌شود:

«ساوَرْتَنِي الشُّكُوكُ حَوْلَ الْعَمَلِ بِهَذِهِ الْمِهْنَةِ لِسِنِينَ طَوِيلَةٍ مِثْلَ أَبِي. كَيْفَ لِي أَنْ أَسْتَحْمِلَ كُلَّ مَا يَلْقِيهِ الْمَوْتُ؟» (انطون، ۲۰۱۳: ۴۱). جواد شک دارد بتواند برای سال‌های طولانی شغل پدر را انجام دهد و به شستشوی مردگان مشغول باشد؛ هرچند این شغل در خانواده‌ی آنها موروثی است، اما او از فضای غسلخانه متنفر است و نمی‌تواند فضای مرگ‌بار آن را تحمل کند. در این نمونه دغدغه‌ی ذهنی جواد در رابطه با مرگ مشخص است و وی از باور ذهنی خود پرده برمی‌دارد که در زیر عنوان گزاره‌ی وجهی نظریه‌ی گریماس می‌گنجد.

«فَرِحْتُ بِأَنَّ إِسْمِي يُطَابِقُ الْإِسْمَ الْأَوَّلَ لِأَعْظَمِ فَتَانِي الْعِرَاقِ وَبَدَأْتُ مِنْ يَوْمِهَا أَحْلَمُ بِأَنْ أَنْتَجَّ أَشْيَاءَ جَمِيلَةً فِي الْمُسْتَقْبَلِ تُعَلِّقُ فِي الْمَتَاحِفِ أَوْ تَزَيِّنُ السَّاحَاتِ الْعَامَّةَ مِثْلَ جَوَادِ سَلِيمِ» (همان: ۴۷). اولین باری که معلم هنر، استاد راند به کلاس جواد می‌آید، در مورد تاریخچه‌ی هنر توضیحاتی می‌دهد و از مشهورترین مجسمه‌ساز عراق، «جواد سلیم» نام می‌برد. جواد از این‌که نامش با نام بزرگ‌ترین هنرمند عراق یکی است احساس خوشحالی می‌کند. او آرزو دارد روزی بتواند آثار زیبایی خلق کند و هنرمند مشهوری شود. این قسمت از رمان، آرزوی جواد را بیان می‌کند که با گزاره‌ی وجهی الگوی گریماس مطابق است.

«كُنْتُ قَدْ ظَنَنْتُ أَنَّي نَجَحْتُ فِي الْإِبْتِعَادِ عَنِ الْمَوْتِ وَطُقُوسِهِ فِي السَّنَتَيْنِ اللَّتَيْنِ أَعَقَبْنَا وَفَاةَ أَبِي... لَكِنِّي كُنْتُ أَحَاجُّ نَفْسِي بِالْقَوْلِ: وَمَا الَّذِي تَغَيَّرَ؟ أَلَمْ يَكُنْ هَذَا هُوَ الْحَالُ مِنْ قَبْلِ عِنْدَمَا كَانَ أَبِي هُوَ الْعَائِلُ؟ أَلَمْ أَكُنْ آكُلُ وَأَشْرَبُ مِمَّا يُوفَّرُهُ لَنَا الْمَوْتُ بِطَرِيقَةٍ أَوْ بِأُخْرَى» (همان: ۱۴۵). جواد تصور می‌کند که با دوری از فضای غسلخانه می‌تواند از مرگ دور شود، به همین دلیل بعد از مرگ پدر، آن‌جا را به حمودی، دستیار پدر اجاره می‌دهد، اما باز هم می‌بیند که تمام نیازمندی‌های خانه از قبیل مرگ تأمین می‌شود و او نمی‌تواند رد پای مرگ را به طور کامل در زندگی‌ش محو سازد. در این بخش باور ذهنی جواد نمایان است که می‌توان آن را در زیر مجموعه‌ی گزاره‌ی وجهی قرار داد.

گزاره‌ی متعدی

گزاره‌ی متعدی بر انجام کاری دلالت دارد. تمام کارهای شخصیت اصلی داستان، جابجایی ارزش‌ها یا تغییر موقعیت در این گزاره قرار می‌گیرد. گاهی ارزش‌های قهرمان داستان در طول آن تغییر می‌کند یا موقعیت‌های او متفاوت می‌شود؛ همه‌ی این موارد زیرمجموعه‌ی گزاره‌ی متعدی هستند. در ادامه نمونه‌هایی از این گزاره ذکر می‌شود:

«أَدخَلَنِي الرَّسْمُ إِلَى عَوَالِمٍ جَدِيدَةٍ فَعَكفْتُ عَلَى رَسْمٍ وَجِهَ أَبِي مِنْ زَوَايَا مُتَعَدِّدَةٍ فِي الْمَغِيسِلِ وَكَذَلِكَ فِي الْبَيْتِ وَهُوَ يُشَاهِدُ التَّلْفِزِيُونَ. لَمْ يُرِعْهُ ذَلِكَ وَكَانَ أحياناً يُمَارِضُنِي قائلًا: موكافي؟ شنو آني صدام حسين» (انطون، ۲۰۱۳: ۴۳). جواد علاقه‌ی وافری به طراحی و هنر دارد؛ تا جایی که نقاشی او را به دنیا‌های جدیدی می‌برد. وی از همه چیز طرح می‌زند و چهره پدر برای او سوژه خوبی است و آن را از زاویه‌های مختلف طراحی می‌کند. این بخش از رمان، ناظر به کاری است که قهرمان داستان، جواد، در راه رسیدن به هنرمند شدن انجام می‌دهد، پس با گزاره‌ی متعدی نظریه‌ی گریماس هم‌خوانی دارد.

«لكنني بدأت أجمع المعلومات وحاولت مُراسلة بعض كليات ومعاهد الفنون وكانت الأجوبة غالباً كليشيات تشكُرني على إهتمامي وتنصّحني بقراءة الشروط، المتطلبات وأصول التقديم وتذكر موضوع سمة الدخول» (همان: ۱۴۶). بعد از حمله‌ی آمریکا به عراق و نامساعد شدن شرایط اجتماعی آن، جواد نمی‌تواند شغلی متناسب با رشته‌اش بیابد، بنابراین سعی می‌کند با دانشکده‌های هنر در کشورهای مختلف مکاتبه کند تا بتواند از این طریق به یکی از آن‌ها راه یابد، ولی تلاش او در این زمینه نیز به سرانجام نمی‌رسد و موفق نمی‌شود از آن‌ها پذیرش بگیرد. این نمونه، اقدام عملی و تلاش جواد را در راه رسیدن به هدفش نشان می‌دهد و در زیر عنوان گزاره‌ی متعدی الگوی گریماس قرار می‌گیرد.

در عبارت «في الصَّيْفِ مَلَأْتُ الدَّفْتَرِينَ بِالرُّسُومِ بَعْدَ أَنْ تَدَرَّبْتُ كَثِيرًا عَلَى الرَّسْمِ بِالْأَلْوَانِ المائِيَّةِ عَلَى أَوْرَاقٍ عَادِيَّةٍ» (همان: ۵۳) جواد به معلم هنرش، استاد راند، قول می‌دهد بسیار تمرین کند و خودش را برای ورود به دانشکده هنر آماده سازد. او در تابستان آن سال، دو دفتر را از طراحی پُر و نقاشی با گواش را تمرین می‌کند. در این بخش از رمان، عملکرد جواد در راه رسیدن به هدف مشاهده می‌شود و می‌توان آن را با گزاره‌ی متعدی نظریه‌ی گریماس مطابقت داد.

زنجیره‌های روایی

گریماس، ساختار روایت را نتیجه‌ی سه زنجیره می‌داند که زنجیره عبارتند از: ۱- زنجیره‌ی پیمانی
۲- زنجیره‌ی اجرایی و ۳- زنجیره‌ی انفصالی.

زنجیره‌ی پیمانی

براساس نظریه‌ی گریماس، ایجاد یک پیمان یا شکستن آن در این زنجیره قرار می‌گیرد. در رمان «وحدها شجرة الزمان»، جواد قهرمان اصلی و شخصیت اول است؛ او به هنر طراحی و نقاشی علاقه‌ی وافری دارد و از نوجوانی با خود پیمان می‌بندد که هنر را ادامه دهد. وی برخلاف میل پدر بر سر پیمان خویش می‌ماند و رشته‌ی مجسمه‌سازی را در دانشگاه انتخاب می‌کند. جواد بسیار تلاش می‌کند تا از طریق هنر شغلی بدست آورد، اما شرایط اجتماعی-سیاسی عراق با او یار نیست. وی بعد از ناپدیدشدن حمودی، دستیار پدرش و قطع درآمد غسلخانه برای تأمین هزینه‌های زندگی، به اجبار پیمان خود را می‌شکند و در غسلخانه مشغول به کار می‌شود.

او بعد از دو سال باز هم سعی می‌کند به پیمان اولیه‌ی خود بازگردد و از کشور خارج شود تا به دنبال رؤیای هنرمندشدنش برود، اما این بار نیز ناکام می‌ماند و مسئولان اردن به او اجازه‌ی ورود به کشورشان را نمی‌دهند. وی دوباره و از روی ناچاری پیمانش را می‌شکند و به فضای خفقان‌آور غسلخانه برمی‌گردد. در ادامه به چند مورد از این زنجیره از متن داستان اشاره می‌شود:

«تَدَكَّرْتُ أَبِي وَهُوَ يَهْزُ رَأْسَهُ حِينَمَا تَأْكُلُ مِن جِدَّتِي فِي وَضْعِ آكَادِيمِيَّةِ الْفُنُونِ الْجَمِيلَةِ بِأَقْسَامِهَا الْمُخْتَلِفَةِ عَلَى رَأْسِ قَائِمَةٍ إِخْتِيَارَاتِي بِالرَّغْمِ مِنْ أَنَّ مُعَدَّلَ الدَّرَجَاتِ الَّتِي حَصَلْتُ عَلَيْهِ كَانَ ٨٧/٨٪ وَ كَانَ سَيَّضَمُّ لِي قَبُولاً فِي عَدَدٍ مِنْ أَقْسَامِ الْهَنْدَسَةِ... أَوْ فِي إِخْتِصَاصَاتٍ أُخْرَى كَالْحَقُوقِ...» (انطون، ۲۰۱۳: ۵۹). پدر جواد، مخالف است که او رشته‌ی هنر را به عنوان رشته‌ی دانشگاهی خود انتخاب‌کند، اما جواد با وجود معدل بالایی که دارد، رشته‌های هنرهای زیبا را در صدر انتخاب‌هایش قرار می‌دهد. این مورد نشان می‌دهد که جواد به پیمان خود مبنی بر ادامه رشته‌ی هنر پایبند است، پس می‌توان آن را در زنجیره‌ی پیمانی نظریه‌ی گریماس قرار داد.

«قُلْتُ لَهُ: هَا أَنَا أَعُودُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي أَرَدْتَنِي أَنْ أَرِثُهُ عَنْكَ. هَا أَنَا أَخَذُ مَكَانَكَ كَمَا أَخَذْتَ أَنْتَ مَكَانَ أَبِيكَ مِنْ قَبْلِ لِكِنِّي أَحَدُّكَ يَا أَبِي بَأَنِّي لَنْ أَظَلَّ هُنَا طَوِيلًا» (همان: ۱۷). بعد از ناپدیدشدن حمودی، جواد به دلیل تأمین هزینه‌های زندگی ناچار می‌شود به غسلخانه برود و مشغول به کار غسل و تکفین مردگان شود. او با این کار پیمانی که با خود بسته بود مبنی بر اینکه شغلی مطابق با هنر مجسمه‌سازی بیابد را نقض می‌کند. جواد در ابتدای ورود به غسلخانه با

عکس پدر نجوا می‌کند و می‌گوید: من به این جا آمده‌ام، ولی مدت زیادی نمی‌مانم. این نمونه، شکستن پیمان توسط جواد را نشان می‌دهد که در زیر مجموعه‌ی زنجیره‌ی پیمانی الگوی گریماس قرار می‌گیرد.

زنجیره‌ی اجرایی

زنجیره‌ی اجرایی بر عمل و مأموریتی دلالت دارد و آزمون‌ها و مبارزه‌ها، در این زنجیره جای می‌گیرد. در رمان «وحدها شجرة الرمان» تمام تلاش‌ها و کارهای جواد برای رسیدن به هدفش که همان هنرمندشدن است، زنجیره‌ای را می‌سازد که به آن زنجیره‌ی اجرایی گفته می‌شود و در ادامه دو نمونه از آن آورده می‌شود:

«غَضِبَ أَبِي مَرَّةً حِينَ إِكْتَشَفَ بِأَنْتِي كُنْتُ أَخْطَطُ وَجَهَ وَجَسَدَ مَيِّتٍ كَانَ قَدْ غَسَلَهُ فِي ذَلِكَ الصَّبَاحِ. نَهَرَنِي قَائِلًا عَيْبَ ابْنِي، الْأَمْوَاتُ إِلَهُمُ حُرْمَةٌ! إِرْسَمِ أَبَاكَ، إِرْسَمِ حَمَّودِي شِكْدَ مَا تُرِيدُ، بَسْ عَوْفَ الْأَمْوَاتِ بِحَالِهِمْ» (انطون، ۲۰۱۳: ۴۴). جواد از زمان کودکی از هر چه می‌بیند طرح می‌زند؛ او حتی زمانی که برای کمک به پدر به غسالخانه می‌رود، در اوقات بیکاری دست از طراحی نمی‌کشد و هر چه را در غسالخانه می‌بیند، طراحی می‌کند. او یک بار چهره‌ی مرده‌ای را روی سکوی غسالخانه نقاشی می‌کند که مورد تویخ پدر قرار می‌گیرد. این بخش از رمان، کار و اقدام عملی جواد را در راه رسیدن به هدف نشان می‌دهد که در زنجیره‌ی اجرایی جای می‌گیرد.

«قَالَ إِنَّهُ سَيَرِينَا أَحْسَنَ رَسْمٍ شَاهِدُهُ وَجَاءَ نَحْوِي وَ أَخَذَ دَفْتَرِي وَعَادَ وَوَقَّفَ وَسَطَ الصَّفِّ أَمَامَ اللَّوْحَةِ. رَفَعَ الدَّفْتَرَ وَقَالَ: لَاحْظُوا رَسْمَ زَمِيلِكُمْ جَوَادِ. إِعْتِنَاءً بِالتَّنَاسُبِ بِحِجْمِ كُلِّ شَيْءٍ وَ دِقَّةِ التَّفَاصِيلِ. عَفِيَّةً. رَائِعٌ يَا جَوَادُ» (همان: ۴۹). جواد در کلاس درس هنر استاد راند، بسیار فعال ظاهر می‌شود. نقاشی و طراحی‌های او همواره جزء طراحی‌های برتر کلاس است و مورد تشویق معلم قرار می‌گیرد. کلاس هنر برای او بهترین کلاس در طول تحصیل است و در آن با جدیت و مهارت کار می‌کند. این نمونه، تلاش جواد را در طراحی و نقاشی بازگو می‌کند که می‌توان آن را در زنجیره‌ی اجرایی نظریه‌ی گریماس قرارداد.

زنجیره‌ی انفصالی

گریماس معتقد است که تمام داستان‌ها یا از وضعیتی منفی به مثبت می‌رسند یا از شرایط مثبت به سوی شرایط منفی می‌روند. جواد شخصیت اصلی داستان «وحدها شجرة الرمان» است که زندگی او ابتدا وضعیت تقریباً مثبتی دارد؛ پدرش صاحب غسالخانه‌ای است و به غسل اجساد مردگان

مشغول است. هرچند جواد از شغل پدر چندان رضایتی ندارد، اما درآمد آن‌ها کفاف هزینه‌های زندگی را می‌دهد، حتی در سال‌های تحریم و اشغال عراق نیز وضعیت آن‌ها از بسیاری از خانواده‌ها بهتر است. او برادری به نام امیر «اموری» دارد که در همه حال کمک‌کار و پشتیبان اوست و همیشه او را در کارهای هنری اش تشویق می‌کند. جواد علی‌رغم میل پدر و با حمایت امیر به دانشکده هنر وارد می‌شود و سعی دارد علائقش را در این زمینه دنبال کند؛ اما در ادامه‌ی داستان، امیر در جنگ عراق علیه ایران کشته می‌شود. مرگ او ضربه‌ی شدیدی به خانواده خصوصاً پدر می‌زند. تحریم و اشغال عراق، بازار هنر را کساد می‌کند و اوضاع این کشور به هرج و مرج می‌گراید. در این شرایط، مردم رغبتی برای خرید آثار هنری ندارند و جواد نمی‌تواند از این راه، کسب درآمد کند. ناپدید شدن حمودی که بعد از مرگ پدر، غسالخانه را اداره می‌کند، باعث قطع درآمد حاصل از غسالخانه می‌شود و او در مصیقه‌ی شدید مالی می‌افتد و برخلاف میل باطنی و با وجود تنفیری که از فضای غسالخانه و شغل پدرش دارد، مجبور می‌شود بدین کار تن دهد.

جواد دو سال بعد تلاش می‌کند تا از این وضعیت فرار کند و در جای دیگری جز عراق، آرزوهایش را دنبال کند، اما باز به بن‌بست می‌خورد و کشور اردن به او اجازه‌ی ورود نمی‌دهد و از روی ناچاری به جایی که جهنم خطابش می‌کند برمی‌گردد، پس آن وضعیت مثبت اولیه‌ی جواد در طی داستان به سوی وضعیت منفی سیر می‌کند و او نمی‌تواند به هدفی که برای خود ترسیم کرده بود، برسد و دست سرنوشت او را به چیزی که از آن می‌گریزد باز می‌گرداند. در نتیجه رمان «وحدها شجرة الرمان» از جمله رمان‌هایی است که از وضعیت مثبت به وضعیتی منفی می‌رسند.

نتیجه‌گیری

از تطبیق رمان «وحدها شجرة الرمان» با نظریه گریماس نتایج زیر به دست می‌آید:

۱- بنابر نظر گریماس ساختار کلی رمان مورد مطالعه، قرارداد-نقض-مجازات است؛ در خانواده‌ی جواد غسل اجساد مردگان موروثی است. پدر، جد و پدر جدش همگی بدان اشتغال داشته‌اند. پدر انتظار دارد جواد بعد از او غسالخانه را اداره کند و این شغل را ادامه دهد؛ گویی جواد ملزم به رعایت این قرارداد درون خانوادگی است که با قرارداد در نظریه‌ی گریماس هم‌خوانی دارد، اما او از این شغل و فضای غسالخانه تنفر دارد و برخلاف خواست پدر رشته‌ی هنر را ادامه می‌دهد و حاضر نیست در غسالخانه کار کند و بدین‌وسیله این قرارداد را نقض می‌کند. جواد با مخالفت شدید پدر مواجه می‌شود که این موضوع نوعی مجازات برای او به‌شمار می‌رود. همچنین تلاش‌های وی برای فرار از مرگ و محیط غسالخانه به سرانجام نمی‌رسد و هر چقدر سعی می‌کند

از آن فضا دور بماند، باز دست تقدیر او را به آن جا بازمی‌گرداند و به گفته‌ی خودش به دست مرگ و تقدیر مجازات می‌شود.

۲- بررسی‌ها نشان از آن دارد که هر شش عنصر روایی نظریه‌ی گریماس در رمان مورد بحث، قابل دستیابی است؛ جواد، قهرمان داستان است که وقایع آن را رقم می‌زند. هدف جواد در این رمان، هنرمندشدن است که تمام تلاش‌هایش حول آن می‌گردد. گیرنده، خود جواد است که از به هدف رسیدن سود می‌برد. فرستنده، احساس و علاقه‌ی او نسبت به هنر است که او را به سوی هدف سوق می‌دهد. یاریگران این هدف، استاد رائد، امیر و عموی او هستند که او را در راه رسیدن به هدف یاری می‌کنند. پدر جواد و شرایط سیاسی-اجتماعی عراق نیز به عنوان بازدارنده در این رمان مطرح می‌شوند.

۳- در رمان مورد بررسی گزاره‌های روایی الگوی گریماس که شامل گزاره‌ی وصفی، وجهی و متعدی است، مشاهده می‌شود. جواد عاشق هنر است؛ اما پدر با او مخالفت می‌کند و می‌خواهد فرزندش شغل آباء و اجدادی را ادامه دهد. وی از کابوس‌های شبانه و بی‌خوابی رنج می‌برد و علت آن را در سروکار داشتن با مرگ می‌داند. جواد تلاش زیادی برای بیرون‌رفتن از این شرایط دارد، اما در این راه ناکام می‌ماند. تمام این ویژگی‌ها و شرایط در گزاره‌ی وصفی قرار می‌گیرد. باورها، آرزوها و امیدهای او چون هنرمندشدن با گزاره‌ی وجهی نظریه‌ی گریماس منطبق است. وی برای رسیدن به هدف اقدامات زیادی انجام می‌دهد که تمامی این تلاش‌ها در گزاره‌ی متعدی جای می‌گیرد.

۴- زنجیره‌های روایی نظریه‌ی گریماس (پیمانی-اجرایی-انفصالی) در این رمان وجود دارد؛ جواد به هنر طراحی و نقاشی علاقمند است و از دوران نوجوانی با خود پیمان می‌بندد که هنر را ادامه دهد. این پیمان چندین بار به دلیل شرایط توسط جواد نقض می‌شود. این بستن و شکستن پیمان در زنجیره‌ی پیمانی قرار دارد. اقدامات و مبارزات او برای رسیدن به هدف در زنجیره‌ی اجرایی می‌گنجد. وضعیت داستان در این رمان از مثبت به سمت منفی می‌رود؛ ابتدا در زندگی قهرمان داستان وضعیت مثبتی حاکم است، اما در طول داستان، این شرایط تغییر می‌کند و سیر منفی می‌گیرد. بر این اساس سیر کلی روایت در رمان یادشده از مثبت به منفی است. این وضعیت داستان در زنجیره‌ی انفصالی بررسی می‌شود.

در پایان باید یادآوری کرد که این رمان، از جمله رمان‌های پایان باز است؛ بدین‌شکل که انتهای داستان به عهده‌ی خود خواننده گذاشته می‌شود و از رهگذر آن می‌تواند در آفرینش ادبی مشارکت کند. اینکه آیا جواد باز هم برای رسیدن به هدفش تلاش می‌کند و آیا در آخر به آرزوی هنرمند شدنش دست می‌یابد، همگی در هاله‌ای از ابهام می‌ماند.

منابع و مأخذ

- احمدی، بابک. (۱۴۰۰)، *ساختار و تاویل متن*، چاپ بیست و دوم، تهران: نشر مرکز.
- اخوت، احمد. (۱۳۹۲)، *دستور زبان داستان*، چاپ دوم، اصفهان: فردا.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۷۹)، *درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات*، ترجمه فرزانه طاهری، تهران: آگاه.
- اشمیتس، توماس. (۱۳۸۹)، *درآمدی بر نظریه ادبی جدید و ادبیات کلاسیک*، ترجمه حسین صبوری، تبریز: دانشگاه تبریز.
- انطون، سنان. (۲۰۱۳)، *وحدها شجرة الزمان*، بیروت: منشورات الجمل.
- تولان، مایکل. (۱۳۸۶)، *روایت شناسی: درآمدی بر زبان شناختی-انتقادی*، ترجمه فاطمه علوی و فاطمه نعمتی، تهران: سمت.
- ریمون کنان، شلومیت. (۱۳۸۷)، *روایت داستانی: بوطیقای معاصر*، ترجمه ابوالفضل حری، تهران: نیلوفر.
- سلدن، رمان و یدوسون، پیتر. (۱۳۸۴)، *راهنمای نظریه ادبی معاصر*، ترجمه عباس مخبر، چاپ سوم، تهران: طرح نو.
- عشریه، رحمان، سازجینی، مرتضی و موسوی، سیدمحمد. (۱۳۹۶)، *بررسی داستان کودکی حضرت موسی (ع) در سوره قصص بر پایه الگوی روایی گریماس*، پژوهشنامه معارف دینی، ۸(۳۱)، ۲۰۳-۱۸۳.
- DOI: 10.22054/RJQK.2018.29191.1641
- محمدی، محمد هادی و عباسی، علی. (۱۳۸۱)، *صمد، ساختار یک اسطوره*، تهران: چیستا.
- سیفی، طیبه و ناظمی سجزی، زهرا. (۱۴۰۰)، *تحلیل ساختار شخصیت در رمان «مصایح اورشلیم» علی بدر بر مبنای نظریه کنشی گریماس*، لسان مبین، ۱۲(۴۳)، ۱۰۲-۸۳.
- DOI: <https://doi.org/10.30479/lm.2021.14373.3124>
- وادی، طه. (۱۹۹۴)، *دراسات فی نقد الروایة، الطبعة الثالثة، القاهرة: دارالمعارف*.

دراسة البناء السردى لرواية "وحدها شجرة الرمان" لسنان انطون بناء على ضوء نظرية غريماس

محدثه مزوري¹

علي نجفى ابوكي*²

محسن سيفي³

المُلخَص

أحمد لا شك أنّ الرواية تمثّل مرآة تعكس التغيرات الروحية للإنسان فكانت محل اهتمام البشر لفترة طويلة كما أن دراسة الرواية و السرد لها تاريخ طويل يعود إلى عهد أرسطو. في العصر الحديث، يتناول غريماس، العلامة اللغوي الليتواني، السرد من زاوية جديدة هادفاً من دراسة السرد إلى الوصول إلى نموذج عام يتبعه جميع السرديات. يعتقد غريماس أن جميع الروايات تخضع لإحدى البنيتين التاليتين: ١- العقد (الحظر) -النقض -العقوبات ٢- الفوضى والاضطراب أو عدم العقد. وبناء على نموذج غريماس الروائي تتضمن الرواية ستة عناصر سردية وهي: الفاعل، الهدف، المستقبل، المرسل، المساعد، المانع (المعوق). يرى غريماس أن جميع القصص تتضمن جمل سردية وصفية، فعلية، ومتعدية، بالإضافة إلى سلاسل سردية يمكن ملاحظتها. بناءً على ذلك، يسعى البحث الحالي إلى تحليل رواية "وحدها شجرة الرمان" لسنان أنطون معتمداً على المنهج الوصفي-التحليلي، في ضوء نظرية غريماس. أظهرت التحليلات أن هذه الرواية تتسم بالبعد الاجتماعي-السياسي وتتبع بنية العقد-النقض-العقاب. كما يلاحظ فيها وجود العناصر السردية، والجمل السردية، وسلاسل السرد وفقاً لنظرية غريماس.

الكلمات الدلالية: السرد، البناء السردى، غريماس، سنان انطون، وحدها شجرة الرمان.

¹ طالبة دكتوراه بقسم اللغة العربية وآدابها جامعة كاشان، إيران

² استاذ مشارك بقسم اللغة العربية وآدابها جامعة كاشان، إيران

³ استاذ مشارك بقسم اللغة العربية وآدابها جامعة كاشان، إيران